

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҚ ЖӘНЕ
КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ЖУРНАЛЫ**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ
ИНФОРМАЦИОННЫХ И
КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**

**INTERNATIONAL JOURNAL OF INFORMATION
AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES**

2022 (3) 3
Маусым-қыркүйек

ISSN 2708–2032 (print)
ISSN 2708–2040 (online)

БАС РЕДАКТОР:

Хикметов Аскар Кусупбекович — басқарма төрағасы, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің ректоры, физика-математика ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

Колесникова Катерина Викторовна — техника ғылымдарының докторы, Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, «Ақпараттық жүйелер» кафедрасының проректоры (Қазақстан)

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

Ипалакова Мадина Тулегеновна — техника ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті» АҚ, Ғылыми-зерттеу жұмыс департаментінің директоры (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

Разак Абдул — PhD, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің профессоры (Қазақстан)

Лучио Томмазо де Паолис — Саленто университетінің (Италия) инновациялар және технологиялық инженерия департаменті AVR зертханасының зерттеу және әзірлеу бөлімінің директоры

Лиз Бэкон — профессор, Абертей университеті вице-канцлердің орынбасары (Ұлыбритания)

Микеле Пагано — PhD, Пиза университетінің профессоры (Италия)

Отелбаев Мухтарбай Отелбаевич — физика-математика ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА академигі, Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, «Математикалық және компьютерлік модельдеу» кафедрасының профессоры (Қазақстан)

Рысбайұлы Болатбек — физика-математика ғылымдарының докторы, Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, «Математикалық және компьютерлік модельдеу» кафедрасының профессоры (Қазақстан)

Дайнеко Евгения Александровна — PhD, қауымдастырылған профессор, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің Жабандық серіктестік және қосымша білім беру жөніндегі проректоры (Қазақстан)

Дузбаев Нуржан Тоқсужаевич — PhD, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің Цифрландыру және инновациялар жөніндегі проректоры (Қазақстан)

Синчев Бахтгерей Куспанович — техника ғылымдарының докторы, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің «Ақпараттық жүйелер» кафедрасының профессоры (Қазақстан)

Сейлова Нүргүл Абдуллаевна — техника ғылымдарының кандидаты, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің «Компьютерлік технологиялар және киберқауіпсіздік» факультетінің деканы (Қазақстан)

Мухамедиева Ардак Габитовна — экономика ғылымдарының кандидаты, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің «Цифрлық трансформациялар» факультетінің деканы (Қазақстан)

Ыдырыс Айжан Жұмабайқызы — PhD, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің «Математикалық және компьютерлік модельдеу» кафедрасының менгерушісі (Қазақстан)

Шильдибеков Ерлан Жаржанович — PhD, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің «Экономика және бизнес» кафедрасының менгерушісі (Қазақстан)

Аманжолова Сауле Токсановна — техника ғылымдарының кандидаты, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің «Киберқауіпсіздік» кафедрасының менгерушісі (Қазақстан)

Ниязгулова Айгүл Аскарбековна — филология ғылымдарының кандидаты, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің «Медиакоммуникациялар және Қазақстан тарихы» кафедрасының менгерушісі (Қазақстан)

Айтмағамбетов Алтай Зуфарович — техника ғылымдарының кандидаты, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің «Радиотехника, электроника және телекоммуникация» кафедрасының профессоры (Қазақстан)

Алмисреб Али Абд — PhD, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің қауымдастырылған профессоры (Қазақстан)

Мохамед Ахмед Хамада — PhD, Халықаралық ақпараттық технологиялар университетінің «Ақпараттық жүйелер» кафедрасының қауымдастырылған профессоры (Қазақстан)

Янг Им Чу — PhD, Гачон университетінің профессоры (Оңтүстік Корея)

Тадеуш Валлас — PhD, Адам Мицкевич атындағы университеттің проректоры (Польша)

Мамырбаев Өркен Жұмажанұлы — Ақпараттық жүйелер саласындағы техника ғылымдарының (PhD) докторы, ҚР БҒМ ҚҰО ақпараттық және есептеу технологиялары институты директорының ғылым жөніндегі орынбасары (Қазақстан)

Бушуев Сергей Дмитриевич — техника ғылымдарының докторы, профессор, Украинаның «УКРНЕТ» жобаларды басқару қауымдастығының директоры, Киев ұлттық құрылыс және сәулет университетінің «Жобаларды басқару» кафедрасының менгерушісі (Украина)

Белошицкая Светлана Васильевна — техника ғылымдарының докторы, доцент, Астана IT университетінің деректер жөніндегі есептеу және ғылым кафедрасының профессоры (Қазақстан)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР:

Ералы Диана Русланқызы — «Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті» АҚ (Қазақстан)

Халықаралық ақпараттық және коммуникациялық технологиялар журналы

ISSN 2708–2032 (print)

ISSN 2708–2040 (online)

Меншіктенуші: «Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті» АҚ (Алматы қ.)

Қазақстан Республикасы Ақпарат және әлеуметтік даму министрлігінің Ақпарат комитетінде – 20.02.2020 жылы берілген.

№ KZ82VPY00020475 мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: ақпараттық технологиялар, әлеуметтік-экономикалық жүйелерді дамытудағы цифрлық технологиялар, ақпараттық қауіпсіздік және коммуникациялық технологияларға арналған.

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 100 дана

Редакцияның мекенжайы: 050040, Алматы қ-сы, Манас к-сі, 34/1, 709-кабинет, тел: +7 (727) 244-51-09).

E-mail: ijiet@iitu.edu.kz

Журнал сайты: <https://journal.iitu.edu.kz>

© Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті АҚ, 2022

© Авторлар ұжымы, 2022

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Хикметов Аскар Кусулбекович — кандидат физико-математических наук, председатель правления - ректор Международного университета информационных технологий (Казахстан)

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Колесникова Катерина Викторовна — доктор технических наук, профессор, проректор по научно-исследовательской деятельности Международного университета информационных технологий (Казахстан)

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Ипалакова Мадина Тулегеновна — кандидат технических наук, ассоциированный профессор, директор департамента по научно-исследовательской деятельности Международного университета информационных технологий (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Разак Абдул — PhD, профессор кафедры кибербезопасности Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Лучно Томмазо де Паолис — директор отдела исследований и разработок лаборатории AVR департамента инноваций и технологического инжиниринга Университета Саленто (Италия)

Лиз Бэкон — профессор, заместитель вице-канцлера Университета Абертей (Великобритания)

Микеле Пагано — PhD, профессор Университета Пизы (Италия)

Отелбаев Мухтарбай Отелбайулы — доктор физико-математических наук, профессор, академик НАН РК, профессор кафедры математического и компьютерного моделирования Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Рысбайулы Болатбек — доктор физико-математических наук, профессор, профессор кафедры математического и компьютерного моделирования Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Дайнеко Евгения Александровна — PhD, ассоциированный профессор, проректор по глобальному партнерству и дополнительному образованию Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Дузбаев Нуржан Токкужаевич — PhD, ассоциированный профессор, проректор по цифровизации и инновациям Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Синчев Бахтгерей Куспанович — доктор технических наук, профессор, профессор кафедры информационных систем Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Сейлова Нургуль Абадуллаевна — кандидат технических наук, декан факультета компьютерных технологий и кибербезопасности Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Мухамедиева Ардак Габитовна — кандидат экономических наук, декан факультета цифровых трансформаций Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Ыдырыс Айжан Жумабаевна — PhD, ассистент профессор, заведующая кафедрой математического и компьютерного моделирования Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Шилдибеков Ерлан Жаржанович — PhD, заведующий кафедрой экономики и бизнеса Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Аманжолова Сауле Токсановна — кандидат технических наук, заведующая кафедрой кибербезопасности Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Ниязгулова Айгуль Аскарбековна — кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой медиакоммуникаций и истории Казахстана Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Айтмагамбетов Алтай Зуфарович — кандидат технических наук, профессор кафедры радиотехники, электроники и телекоммуникаций Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Алмисреб Али Абд — PhD, ассоциированный профессор кафедры кибербезопасности Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Мохамед Ахмед Хамада — PhD, ассоциированный профессор кафедры информационных систем Международного университета информационных технологий (Казахстан)

Янг Им Чу — PhD, профессор университета Гачон (Южная Корея)

Тадеш Валлас — PhD, проректор университета имен Адама Мицкевича (Польша)

Мамырбаев Оркен Жумажанович — PhD, заместитель директора по науке РГП Института информационных и вычислительных технологий Комитета науки МНВО РК (Казахстан)

Бушуев Сергей Дмитриевич — доктор технических наук, профессор, директор Украинской ассоциации управления проектами «УКРНЕТ», заведующий кафедрой управления проектами Киевского национального университета строительства и архитектуры (Украина)

Белошницкая Светлана Васильевна — доктор технических наук, доцент, профессор кафедры вычислений и науки о данных Astana IT University (Казахстан)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

Ералы Диана Русланқызы — АО «Международный университет информационных технологий» (Казахстан).

Международный журнал информационных и коммуникационных технологий

ISSN 2708-2032 (print)

ISSN 2708-2040 (online)

Собственник: АО «Международный университет информационных технологий» (г. Алматы).

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан № KZ82VPY00020475, выданное от 20.02.2020 г.

Тематическая направленность: информационные технологии, информационная безопасность и коммуникационные технологии, цифровые технологии в развитии социо-экономических систем.

Периодичность: 4 раза в год.

Тираж: 100 экземпляров.

Адрес редакции: 050040 г. Алматы, ул. Манаса 34/1, каб. 709, тел: +7 (727) 244-51-09).

E-mail: ijict@iitu.edu.kz

Сайт журнала: <https://journal.iitu.edu.kz>

© АО Международный университет информационных технологий, 2022

© Коллектив авторов, 2022

EDITOR-IN-CHIEF:

Khikmetov Askar Kusupbekovich — Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Chairman of the Board, Rector of International Information Technology University (Kazakhstan)

DEPUTY CHIEF DIRECTOR:

Kolesnikova Katerina Viktorovna — Doctor of Technical Sciences, Vice-Rector of Information Systems Department, International Information Technology University (Kazakhstan)

SCIENTIFIC SECRETARY:

Ipalakova Madina Tulegenovna — Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Director of the Research Department, International University of Information Technologies (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD:

Razaq Abdul — PhD, Professor of International Information Technology University (Kazakhstan)

Lucio Tommaso de Paolis — Director of Research and Development, AVR Laboratory, Department of Innovation and Process Engineering, University of Salento (Italy)

Liz Bacon — Professor, Deputy Director, and Deputy Vice-Chancellor of the University of Abertay. (Great Britain)

Michele Pagano — Ph.D., Professor, University of Pisa (Italy)

Otelbaev Mukhtarbay Otelbayuly — Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Professor of the Department of Mathematical and Computer Modeling of International Information Technology University (Kazakhstan)

Rysbayuly Bolatbek — Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor of the Department of Mathematical and Computer Modeling, International Information Technology University (Kazakhstan)

Daineko Yevgeniya Alexandrovna — PhD, Associate Professor, Vice-Rector for Global Partnership and Continuing Education, International Information Technology University (Kazakhstan)

Duzbaev Nurzhan Tokkuzhaevich — Candidate of Technical Sciences, Vice-Rector for Digitalization and Innovations, International Information Technology University (Kazakhstan)

Sinchev Bakhtgerey Kuspanuly — Doctor of Technical Sciences, Professor of the Department of Information Systems, International Information Technology University (Kazakhstan)

Seilova Nurgul Abdullaevna — Candidate of Technical Sciences, Dean of the Faculty of Computer Technologies and Cybersecurity, International Information Technology University (Kazakhstan)

Mukhamedieva Ardak Gabitovna — Candidate of Economic Sciences, Dean of the Faculty of Digital Transformations, International Information Technology University (Kazakhstan)

Idyrys Aizhan Zhumabaevna — PhD, Head of the Department of Mathematical and Computer Modeling, International Information Technology University (Kazakhstan)

Shildibekov Yerlan Zharzhanuly — PhD, Head of the Department of Economics and Business, International Information Technology University (Kazakhstan)

Amanzholova Saule Toksanovna — Candidate of Technical Sciences, Head of the Department of Cyber Security, International Information Technology University (Kazakhstan)

Niyazgulova Aigul Askarbekovna — Candidate of Philology, Head of the Department of Media Communications and History of Kazakhstan, International Information Technology University (Kazakhstan)

Aitmagambetov Altai Zufarovich — Candidate of Technical Sciences, Professor of the Department of Radioengineering, Electronics and Telecommunication, International Information Technology University (Kazakhstan)

Almisreb Ali Abd — PhD, Associate Professor, International Information Technology University (Kazakhstan)

Mohamed Ahmed Hamada — PhD, Associate Professor, Department of Information systems, International Information Technology University (Kazakhstan)

Young Im Choo — PhD, Professor, Gachon University (South Korea)

Tadeusz Wallas — PhD, University of Dr. Litt Adam Miskevich in Poznan (Poland)

Mamyrbayev Orken Zhumazhanovich — PhD in Information Systems, Deputy Director for Science, Institute of Information and Computing Technologies CS MSHE RK (Kazakhstan)

Bushuyev Sergey Dmitriyevich — Doctor of Technical Sciences, Professor, Director of Удoктoр тeхнических наук, профессор, директор Ukrainian Association of Project Management UKRNET, Head of Project Management Department, Kyiv National University of Construction and Architecture (Ukraine)

Beloshitskaya Svetlana Vasilyevna — Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Computing and Data Science, Astana IT University (Kazakhstan)

EXECUTIVE EDITOR

Eraly Diana Ruslankyzy — International Information Technology University (Kazakhstan)

«International Journal of Information and Communication Technologies»

ISSN 2708–2032 (print)

ISSN 2708–2040 (online)

Owner: International Information Technology University JSC (Almaty).

The certificate of registration of a periodical printed publication in the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan, Information Committee No. KZ82VPY00020475, issued on 20.02.2020.

Thematic focus: information technology, digital technologies in the development of socio-economic systems, information security and communication technologies

Periodicity: 4 times a year.

Circulation: 100 copies.

Editorial address: 050040. Manas st. 34/1, Almaty. +7 (727) 244-51-09). E-mail: ijict@iitu.edu.kz

Journal website: <https://journal.iitu.edu.kz>

© International Information Technology University JSC, 2022

© Group of authors, 2022

МАЗМҰНЫ

БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ҚАМТАМАНЫ ӨЗІРЛЕУ ЖӘНЕ БІЛІМ ИНЖЕНЕРИЯСЫ

Чинибаева Т.Т., Таймас Н., Жексенкадыр Е. СТУДЕНТТЕРДІҢ ҮЛГЕРІМІН ЕСЕПКЕ АЛУДЫ АВТОМАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ СЫНАУ.....	8
Төлегенова А. МӘТІНДІ НОРМАЛАУ ҮШІН NAIVE BAYES КЛАССИФИКАТОРЫ: ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ЗЕРТТЕУ.....	17

АҚПАРАТТЫҚ ЖӘНЕ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ЖЕЛІЛЕР ЖӘНЕ КИБЕРҚАУІПСІЗДІК

Шаповаленко О.Д., Бедрий Д.И. КИБЕРҚАУІПСІЗДІКТІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫНА ШОЛУ.....	24
Ахметова Д. ТҮРЛІ СТЕГАНОГРАФИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ШІФРЛЕУ ТИІМДІЛІГІ.....	36

ЭКОНОМИКАДАҒЫ ЖӘНЕ МЕНЕДЖМЕНТТЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Бердіқұлова Ғ.М., Омарова А.Ш., Сағандықова С.Ш., Абдинова М.Х., Батай М.А. УНИВЕРСИТЕТТЕРДІ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ.....	48
Гогунский В.Д., Лукьянов Д.В., Колесников А.Е. ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ БІЛІКТІЛІГІН ДАМУ ЖӘНЕ ҚАЙТА ДАЙЫНДАУ БОЙЫНША ҚЫЗМЕТ МОДЕЛІН ӨЗІРЛЕУ.....	58

БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Алхабаев Ш.Е. TENGRINEWS.KZ САЙТЫ МЫСАЛЫНДА ОНЛАЙН ЖУРНАЛИСТИКАДАҒЫ ЖОБАНЫ БАСҚАРУ.....	69
Асылбек А. ФЕЙК АҚПАРАТТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ШІКІР ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА БЫҚПАЛЫ.....	78

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗРАБОТКА ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ИНЖЕНЕРИЯ ЗНАНИЙ

Чинибаева Т.Т., Таймас Н., Жексенкадыр Е. АВТОМАТИЗАЦИЯ И ТЕСТИРОВАНИЕ УСПЕВАЕМОСТИ СТУДЕНТОВ.....	8
Толегенова А. НАИВНЫЙ БАЙЕСОВСКИЙ КЛАССИФИКАТОР ДЛЯ НОРМАЛИЗАЦИИ ТЕКСТА: ПРИМЕР ДЛЯ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА.....	17

ИНФОКОММУНИКАЦИОННЫЕ СЕТИ И КИБЕРБЕЗОПАСНОСТЬ

Шаповаленко О.Д., Бедрий Д.И. ОБЗОР СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ.....	24
Ахметова Д. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ШИФРОВАНИЯ РАЗЛИЧНЫХ СТЕГАНОГРАФИЧЕСКИХ МЕТОДОВ.....	36

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ И МЕНЕДЖМЕНТЕ

Бердыкулова Г.М., Омарова А.Ш., Сагандыкова С.Ш., Абднова М.Х., Багай М.А. КАЗАХСТАНСКИЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ЦИФРОВИЗАЦИИ УНИВЕРСИТЕТОВ.....	48
Гогунский В.Д., Лукьянов Д.В., Колесников А.Е. РАЗРАБОТКА ДЕЯТЕЛЬНОСТНОЙ МОДЕЛИ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ И ПЕРЕПОДГОТОВКИ КАДРОВ.....	58

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В МАСС-МЕДИА

Алхабаев Ш.Е. УПРАВЛЕНИЕ ПРОЕКТАМИ В ОНЛАЙН ЖУРНАЛИСТИКЕ НА ПРИМЕРЕ САЙТА TENGRINEWS.KZ.....	69
Асылбек А. СИЛА ФЕЙКОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ.....	78

CONTENTS

SOFTWARE DEVELOPMENT AND KNOWLEDGE ENGINEERING

Chinibayeva T.T., Taimas N., Zhexenkadyr Y. AUTOMATION AND TESTING OF STUDENT ACHIEVEMENT.....	8
Tolegenova A. A NAIVE BAYESIAN CLASSIFIER FOR NORMALIZATION OF TEXT: A CASE STUDY FOR KAZAKH LANGUAGE.....	17

INFORMATION AND COMMUNICATION NETWORKS AND CYBERSECURITY

Shapovalenko O.D., Bedrii D.I. OVERVIEW OF THE PRESENT STATE OF CYBER SECURITY.....	24
Akhmetova D. ENCRYPTION EFFICIENCY OF VARIOUS STEGANOGRAPHIC METHODS.....	36

DIGITAL TECHNOLOGIES IN ECONOMICS AND MANAGEMENT

Berdykulova G.M., Omarova A.Sh., Sagandykova S.Sh., Abdinova M.Kh., Batai M.A. KAZAKHSTANI AND FOREIGN EXPERIENCE OF UNIVERSITY DIGITALIZATION.....	48
Gogunskii V.D., Lukianov D.V., Kolesnikov O.Ye. DEVELOPMENT OF AN ACTIVITY MODEL FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT AND RETRAINING OF STAFF.....	58

DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE MASS MEDIA

Alkhabayev Sh.Ye. PROJECT MANAGEMENT IN ONLINE JOURNALISM ON THE EXAMPLE OF THE SITE TENGRINEWS.KZ.....	69
Asylbek A. THE POWER OF FAKE INFORMATION IN FORMING PUBLIC OPINION.....	78

INTERNATIONAL JOURNAL OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

ISSN 2708–2032 (print)

ISSN 2708–2040 (online)

Vol. 3. Is. 3. Number 11 (2022). Pp. 78–87

Journal homepage: <https://journal.iitu.edu.kz>

<https://doi.org/10.54309/IJICT.2022.11.3.008>

FTAXP 19.01.11

THE POWER OF FAKE INFORMATION IN FORMING PUBLIC OPINION

A. Asylbek, A. Yerkimbay*

Asel Asylbek — Suleyman Demirel University, 2nd year master's degree student. + 7 747 711 5951;

Askhat Yerkimbay — Lecturer at the Faculty of Law and Social Sciences at Suleiman Demirel University.

© A. Asylbek, A. Yerkimbay, 2022

Abstract. The article provides a scientific analysis of the state of the spread of fake information in the media space of Kazakhstan, the factors affecting this, and the impact of fake information on society. In addition, based on the data of scientists, methods of creating fake news are determined and argued, the classification of which depends on the status of the data, its meaning and impact on the audience on specific examples. It also covers the mechanisms for the dissemination of fake news, the viral nature of information, and therefore communication issues. The amount of fake information is constantly increasing. The reason for this lies in who is distributing it and in the main concerns of their authors and consumers.

Keywords: fake, blogger, messenger, virus, cyberhygiene, pandemic, repost, mechanism

For citation: A. Asylbek, A. Yerkimbay. The power of fake information in forming public opinion // INTERNATIONAL JOURNAL OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES. 2022. Vol. 3. Is. 3. Number 11. Pp. 78–87 (In Russ.). DOI: [10.54309/IJICT.2022.11.3.008](https://doi.org/10.54309/IJICT.2022.11.3.008).

ФЕЙК АҚПАРАТТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ШКІР ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ЫҚПАЛЫ

A. Асылбек, A. Еркімбай*

Асел Асылбек — Сүлеймен Демирел атындағы университеттің 2-курс магистранты, байланыс тел: +7747 711 59 51;

Асхат Еркімбай — Сүлеймен Демирел атындағы университеттің заң және әлеуметтік ғылымдар факультетінің оқытушысы.

© А. Асылбек, А. Еркімбай, 2022

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License

Аннотация. Мақалада Қазақстан медиакеністігіндегі фейк ақпараттың таралу жағдайы, оған ықпал етіп отырған факторлар мен фейктің қоғамға әсеріне ғылыми сараптама жасалады. Сонымен қоса, ғалымдар деректеріне сүйене отырып, фейк жаңалықтардың жасалу жолдары, ондағы деректердің расталу жағдайына, мағынасына және аудиторияға әсер етуіне байланысты жіктелісі анықталып, нақты мысалдар негізінде ой қорытылады. Сондай-ақ фейк жаңалықтарды тарату тетіктері, ақпараттың вирустық сипаты, сол арқылы ақпараттық байланыс орнату мәселелері де қамтылады. Күн сайын фейк ақпараттар көбейіп келеді. Оған не себеп, оны таратушылар кімдер және олардың авторлары мен тұтынушыларына қойылатын негізгі міндеттер де мақаланың негізгі өзегі болып табылады.

Түйін сөздер: фейк, блогер, мессенджер, вирус, кибергигиена, пандемия, репост, механизм

Дәйексөз үшін: А. Асылбек, А. Еркімбай. Фейк ақпараттың қоғамдық пікір қалыптастыруға ықпалы // ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖУРНАЛЫ. 2022. Том. 3. Is. 3. Нөмірі 11. 78–87 бет (орыс тілінде). DOI: 10.54309/IJICT.2022.11.3.008.

СИЛА ФЕЙКОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ

А. Асылбек, А. Еркімбай*

Асел Асылбек — Университет Сулеймана Демиреля, магистрант 2 курса. +7 747 711 5951;

Асхат Еркімбай — преподаватель факультета права и социальных наук Университета Сулеймана Демиреля.

© А. Асылбек, А. Еркімбай, 2022

Аннотация. В статье дается научный анализ состояния распространения фейковой информации в медиaprостранстве Казахстана, факторов, влияющих на это, и влияния фейка на общество. Кроме того, на основе данных ученых определяются и аргументируются способы создания фейковых новостей, классификация которых зависит от статуса данных, их значения и воздействия на аудиторию на конкретных примерах. Он также охватывает механизмы распространения фейковых новостей, вирусный характер информации и, следовательно, вопросы информационного взаимодействия. Фейковая информация увеличивается с каждым днем. Причина этого в том, кто его распространяет, и в основных задачах их авторов и потребителей.

Ключевые слова: фейк, блогер, мессенджер, вирус, кибергигиена, пандемия, репост, механизм

Для цитирования: А. Асылбек, А. Еркімбай. Сила фейковой информации в формировании общественного мнения // МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ. 2022. Том. 3. Is. 3. Номер 11. Стр. 78–87 (на русском языке). DOI: 10.54309/IJICT.2022.11.3.008.

Кіріспе

Деректерге сүйенсек, дүние жүзі бойынша 4,66 млрд адам Интернетті қолданса, 4,2 млрд жан әлеуметтік желіні пайдаланады. Ал мобильді құрлығыларды қолданатындар саны 5,22 млрд (әлем тұрғындарының 66,6 %-ы) (Акименко және т.б., 2021: 45–46).

Мамандар сөзіне жүгінсек, Қазақстанда пандемия кезінде интернет қолданушылар саны артқан. 2021 жылдың қаңтар айында олардың саны 15,47 млн-ға жеткен. Ал аудитория ақпаратты ресми сайттардан қарағанда әлеуметтік желілер мен мессенджерлерден алуға басымдық танытқан. Осылайша өткен жылы елдегі әлеуметтік желіні қолданушылардың үлесі 63,5 % -ға жеткен (<https://www.web-canape.ru/business/vsyastatistika-interneta-i-socsetej-na-2021-god-cifyri-trendy-v-mirei-v-rossii>).

Соңғы бес жылда мессенджерлер саны екі есеге көбейіпті. Profit.kz сайтының ақпараттарына сүйенсек, Қазақстанда ең танымал мессенджер – WhatsApp. Мұны әлемнің 109 елі, Facebook-ты 49, ал Viber-ді 15 ел қолданып отыр (Жусупова, 2020).

Ақпаратқа деген сұраныстың жоғары екендігін ешкім жоққа шығара алмайды. Қазіргі таңда оның ролі мен маңызы бұрын-соңды болмағандай күннен-күнге артып келеді. Ақпаратқа деген сұраныс оның қандай медиадан, қандай түрмен тарағанына ғана емес, оның мән-мағынасына, міндетіне де әсер етеді. Интернеттің дамуы ақпаратты өңдеу және оның таралу жолдары мен үрдісін жеңілдетіп қана қоймай, оны қабылдау мүмкіндіктерін де кеңейтті. Ал ақпарат — медиаөнім ретінде абстрактілі ұғымға айналды. Өйткені оны әртүрлі мақсатқа қолдану жағдайы басымдылыққа ие болып кетті. Осылайша медиакөністікте жалған, фейк және ойдан құрастырылған ақпараттар пайда болды. Мұндай ақпараттар аудитория санасына кері әсерін тигізіп, адамдар арасындағы қарым-қатынасты, қоғамда қабылданған заңдар мен ережелердің, адами құндылықтар мен дәстүрлердің бұзылуына әкеп соғуда. Жалған ақпараттың тез тарауының екінші себебі — ақпарат құралдары арасындағы контентті бірінші болып жариялаудан туындайтын бәсекелестік. Қазір интернет-ресурстар үшін маңызды фактор — олардың бетіндегі трафик көлемі. Материалды бірінші болып жарияласаң, сені көретін де, оқитын да адам қатары көп. Сонымен қоса ақпараттың сілтемесі арқылы таралуы жылдамдайды. Сол себепті бүгінде редакторлар үшін шынайылық пен сенімділік факторларынан гөрі трафик маңызды болып тұр.

Зерттеушілердің пайымдауынша, «жалған деректердің бәрін «фейк жаңалыққа» жатқызуға болмайды». Фейктерді түріне, мақсатына және таралу әдістеріне қарай ғалымдар бірнеше топқа бөліп қарастырады. Олардың бәрінің басты мақсаты біреу — ол аудиторияны адастыру.

Міне, осылайша ақпарат көздері мен ақпарат ағымдары көлемінің ұлғаюы сенімсіз медиаөнімнің көбеюіне әкеп отыр. Бұл біздерді медиаөнімді ой елегінен өткізіп, дұрыс-бұрысын анықтауға жетелеуде. Ресей ғалымы Н.Красовскаяның пікіріне сүйенсек, «постправа — это состояние современного цифрового

общества, в котором факты имеют меньшую ценность, чем вызываемые ими эмоции и реакции людей, общества» (<https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/526128-zhal-an-a-parat-tarat-an-43-sheteldik-akkaunt-belgili-boldy-iim>). Яғни, мұндай ақпаратта эмоциялар, бағалаулар, реакциялар, жеке пікірлер бастапқы орынға шығады да, шынайы деректер мен дәйектер келесі сатыға түсіп қалады.

Фейк ақпарат — аудитория назарын аудару үшін әдейі ойдан шығарылады немесе кикілжің тудыру үшін жазылады. Фактілерді анықтауға, тексеруге мүмкіндік болып тұрса да мұндай өнімдерде оны пайдаланбайды. Жалған, яғни ойдан шығарылған жаңалықтар да ақпараттық өнім болып саналады. Олардың ерекшелігі онда ақиқаттың мүлде болмауы немесе ішінара алынып тасталуы. Бүгінгі таңда фейк ақпараттың таралуы, олардың авторлары, аудиторияның қалай қабылдауы, реакциясы және оның қоғамға әсері мен зияны туралы түрлі ғылыми зерттеулер жарияланып жүр. Соларды саралау барысында түйгенім, мұндай ақпараттармен күресуге болады, бірақ толығымен жойып жіберу мүмкін емес.

Collins Dictionary сөздігінде фейк ақпаратқа былай деп анықтама береді: «ложная, зачастую сенсационная информация, распространяемая под видом новостей». Ал ғалым Н. Муратова «Фейковые новости — это активная медиаформа, с которой может столкнуться любой житель планеты вне зависимости от континента и страны проживания» деген пікір білдіреді (<https://profit.kz/news/31265/WhatsApp-samij-populyarnij-messendzher-v-Kazahstane>, 14). Қарап отырсақ, кей кездері ресми сайттардың өздері дәйектерден гөрі болжам, пікірлерді, бұрмаланған фактілерді беріп жатады. Мұндағы мақсат оқырман назарын маңызды ақпаратқа аудару болып табылады.

Тәжірибеге сүйенсек, фейк ақпараттың негізгі мақсаты — арандатушылық деректер арқылы көпшілікті елең еткізу. Егер аудитория оған назар аударып, күн тәртібінен түспейтін мәселеге айналып, түрлі қоғамдық пікір туғызуға ықпал етсе, фейк ақпараттың міндетінің орындалғаны.

Жалған немесе маниауляциялы бағыттағы ақпараттарды тек әлеуметтік желілер ғана емес, ресми ақпарат құралдары да таратып отыр. Фейк жаңалықтар әсіресе ақпараттық порталдарда тіптен дендеп барады. Оқырман ақпаратты сараптап, анық-қанығына жетуге ниет те білдірмейтін болды. Олар ақпаратты автоматты түрде қабылдап, сеніп, керісінше оның жылдам таралуына себепкер болып отыр. ҚР ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің өкілі М.Комиссаровтың пікірінше соңғы жылдары БАҚ ақпарат тарататын арнадан пікір алмасу құралына айналып бара жатқандығын айтады. Әлеуметтік желілерде кәсіби журналистердің емес, блогерлердің ықпалы үстем болып барады. Заманауи ақпарат құралдары тексерілмеген немесе өсек-аяңнан тұратын ақпарат көзіне айналуға. Бұл қоғамда түрлі жағдайлардың туындауына, кейбір саяси, әлеуметтік мәселелердің одан әрі ушығуына ықпал етіп жатқанын жоққа шығаруға болмайды. Елдегі осы жағдайды алдын алу мақсатында, сонымен бірге ақпараттық қауіпсіздік мәселесін қамту үшін арнайы ресурстар іске қосылды. Олар:

1. factcheck.kz — Сорос-Қазақстан қоры Халықаралық журналистика орталығының қолдауымен (2016) жүзеге асырылды;

2. stopfake.kz — ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен (16 шілде, 2020) ашылды.

Factcheck.kz сайтының журналисі Думан Терлікбаевтың пікірінше, адамдардың мұндай ақпаратқа сенуі формальды логиканың бұзылуынан. «Шектеулі адамдар білетін ақпаратты мен де біліп отырмын. Бір-біріне келмейтін, ұқсамайтын дүниелерді салыстыру, ұқсату. Бір сөзбен айтқанда жалпы логикаға келмейтін жайттарға мән беру. Мұны когнитивті бұрмалау деп атайды. Яғни, адамның бір жағдайды рационалды, саналы түрде бағамдай алмауы» (<https://medium.com/@erikfabian/fakenewsvaccination5d4d93cfe>).

Медиамамандардың айтуынша, фейк жаңалықтардың авторлары — жеке адамдар. Мұны олар өз не болмаса кейбір тұлғалардың мүдделеріне сай жұмыс істейтін топтың әрекеті үшін істеуі мүмкін. Фейк жеке, саяси және экономикалық мақсаттарды көздейді. Мұны Factcheck.kz сайтының мамандары да жоққа шығармайды. Сайт деректеріне назар аударсақ, фейктің 90 пайызы қарапайым әлеуметтік желі қолданушылары тарапынан туындайды. «Іші пысады, танымалдықты қалайды. Лайк, репост қажет. Көбі қаралым үшін әдейі істейді» (Қалмұрат, 2021).

Фейктің көбейіп кетуін технологияның дамуымен де байланыстырамыз. Себебі осы арқылы жалған мәлімет бірнеше минут ішінде қаншама адамға жетіп, санасына сіңіп, оның одан әрі дамуына әсер етеді. Бұл ақпарат мамандар тарапынан тексерілгенше «вирусқа» айналып жатқанын ешкім жоққа шығармайды. Деректерге қарсақ, пандемия кезінде фейктер саны күрт артқан. Мысалы, 2020 жылы Google-да fake news терминін іздегенде шамамен 962 млн сілтеме берсе, 2018 жылы ол небәрі 5 млн болған (Мушарова, 2021).

Factcheck.kz сайтының маманы Төлепберген Мәліков көпшіліктің фейкке сеніп, оны күрделі проблемаға айналдыруын халықтың сыни (критикалық) ойлау жүйесінің төмендегінен дейді. Оның айтуынша, мұндай ақпараттың шын, жалғандығы арнайы инструменттер арқылы тексеріледі. Көбінесе WhatsApp арқылы таралатындар фейк болып келеді, себебі олар ашық дереккөздерге негізделмеген. Сондай-ақ ресми мәліметтерге сүйенбей жазылатын ақпараттық мәтін де жеткілікті (Муратова, 2021).

Ақпаратқа сұрныстың артуы бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалын да күшейтті. Ақпарат көздері мен ақпарат ағымдары көлемінің ұлғаюы сенімсіз медиаөнімнің артуына әкелді. Бір кездері ақпарат құралы – ең сенімді құрал ретінде халық игілігіне айналса, қазір бұл құндылығын әлсіретіп алды. Ақпараттық кеңістік үлкен проблемалы аймаққа айналды. Оған бірнеше себеп әсер етіп отыр. Оның біріншісі, медиакеңістікте шынайы мен жалған ақпаратты ажыратудың қиынға соғуы. Екіншісі, ақпараттық кеңістікте тексерілмеген ақпаратты жариялауға тосқауылдың болмауы (қатаң ереженің жоқтығы).

Fake news терминінің өзіне зерттеушілер қаншама анықтама берген. Фейктің классификациясына да қазір әлем ғалымдары ерекше көңіл бөліп отыр.

Ресей ғалымы Г. Акименко фейк жаңалықты мазмұнына қарай 4-ке бөліп қарастырады.

Мақсатты дезинформация: қандай да бір мүдделерді көздеу мақсатында ойдан шығарылады. Мұндай ақпарат көбінесе тез сенетін, тексеруге онша құлықты емес топтарға бағытталады.

Назар аудару үшін ойдан шығарылған фактілермен жазылатын жалған тақырыптар. Мұны көп жағдайда беделі төмен басылымдар қолданады. Оқырмандар көбінесе мақаланың мазмұны тақырыпқа сәйкес келмейтінін тез түсінеді.

Вирустық хабарламалар. Әлеуметтік желілерде көптеген жаңа мақалалар, жазбалар жиі жарияланады. Оқырмандар мұндағы контентті тексеруге көп уақыт жұмсағылары келмейді. Негізгі әлеуметтік желілер бөлісуді, ұнатуды және жазылуды қалайтындықтан, контент жалған болса да, танымал жазбалар оқырмандар арқылы таралып жатады.

Сатира. Мұндай жаңалықтар ағымдағы оқиғалар мен ақпараттарды жинап, оларды ойдан шығарылған мағынасыз деректермен араластырып береді. Сатира көбінесе әлеуметтік мәселелерге назар аудару немесе саяси қателіктерді сынау үшін қолданылады. Бірақ мұндағы эзіл элементтері назар тыс қалуы мүмкін де кейбір фрагменттердің шындыққа айналу қаупі бар [<https://youtu.be/L2jZY2qQ0Bg>]. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, фейк жаңалықтарды тарату тетіктері де өте қарапайым: фейктер адамның эмоциясына қатты әсер етеді, сол арқылы адам психикасына әсер етіп, оны шұғыл тарату қажеттігі туындайды. Оқырман келіп жеткен «жаңа ақпаратты» алдымен жақындарына, достарына, әріптестеріне тарата бастайды. Психологтардың пайымдауынша, осылайша жаңағы адам фейктің ретрансляторына айналып шыға келеді. «Вирусты» өзінің жеке арнасы арқылы жақындарының, ал жақындары болса басқа арналарға таратады. Осылайша «вирустық инфекция» арқылы ақпараттық байланыс орнайды. Зерттеуші Г.Акименконың пайымдауынша, fake news-тің оңай тарауының себебі – аудиторияға тез әсер етуі мен таралу механизмінің жеңілдігінде. Сонымен қоса, халыққа қандай да бір мәселе туралы ақпарат жеткіліксіз болғанда мұндай қауесеттер тіптен танымал болып кетеді (<https://stopfake.kz/kk/archives/4849>, 2021: 17).

Ал бірқатар зерттеуші расталмаған ақпарат деңгейі бойынша фейк жаңалықтарды үш топқа бөліп қарастырады.

Толықтай жалған ақпараттан тұратын жаңалық. Жақында әлеуметтік желілерде «Қазақстанда шет тілі және бірқатар пәндер бойынша Ұлттық Бірыңғай Тест өткізілмейді» деген ақпарат тарайды. Біреулер мұны дәстүрлі фейк ақпарат деп десе, енді біреулері сенсациялық «жаңалық» ретінде қабылдады.

Осы ақпаратқа байланысты stopfake.kz зерттеу жұмыстарын жүргізді. Сайт ақпараттары бойынша бұл жаңалықтың тарауына Ресей Білім министрлігінің 2021 жылдың қаңтарында міндетті бірыңғай мемлекеттік емтиханнан шет тілін алып тастау туралы шешімі мен блогер Вера Афанасьеваның осы жаңалық бойынша жазған постынан алынған калька себеп болған. Фейкке байланысты Ұлттық тестілеу орталығы Instagram-дағы ресми парақшасына дереу материал жариялап, ақпараттың жалғандығын айтып, тек ресми ақпарат көздеріне сенуді ұйғарады (Суходолов, 2017: 14).

Екінші, ішінара жалған ақпараттан тұратын жаңалық. Мысалы, 3 қаңтар 2022 күні мессенджерлерде Ақтауда болған митингіде қатысушыларға күш қолданып, мұзды шу шашылып, зардап шегушілер бар деген ақпарат тарайды. Мұндай фейк қоғам үшін қауіпті, себебі бұл жұртшылықтың үкіметке деген сенімсіздігін туғызып, ашу-ызасының ушығуына әкелуі мүмкін.

Үшіншісі, оқиғалардың шынайы болмысын бұрмалайтын фейк жаңалықтар. Бұл контекстен алынған үзінділер немесе дәйексөздер болуы мүмкін. Мұндай ақпараттар аудиторияны алдап, адастыруы мүмкін, сол себепті олармен күресу де қиын.

Ресейлік ғалым А. Суходолов фейк жаңалықты сенімділік дәрежесіне қарай үш топқа бөліп көрсетеді.

Бірінші топқа оның жалған екеніне ешкім күмәнданбайтын «жаңалықтарды» жатқызады. Оған мысал ретінде таң ата Жерге (мысалы, Оңтүстік Американың бір жерінде) бөгде планеталықтар шабуыл жасалғандығы туралы ақпаратты келтіреді.

Екінші топқа деректердің ақиқаттығына күмән тудыратын «жаңалықтарды» жатқызады. Сондықтан аудитория сенімділікті арттыру үшін басқа дереккөздерінен ақпаратты тексеруге құлшыныс танытады.

Үшіншісі, шындыққа қатты ұқсайтын ақпараттар кіреді. Оның сенімсіз екеніне аз ғана адам күмән келтіреді (Раманқұлова, 2022).

Жаңалықтарда фейк өнімнің көбейіп келе жатқанын жоғарыда да атап өттік. Жалған ақпарат аудитория назарына бірінші ілінеді, өйткені көпшілік тексерген деректі емес, өздері қандай хабар күтсе, соны жедел таратуға тырысады. Бұл өз кезегінде көпшілік белгілі бір мінез-құлықтың қалыптасуына ықпал ететінін ескерсек, оқырман арасындағы үрей мен қорқыныштың шын мәнінде қандай екенін түсінудің өзі қиын.

Фейк ақпараттар Алматыдағы «Қаңтар оқиғасы» (қаңтар, 2022 ж.) кезінде де өрши түсті. Бірнеше күн бойы көпшілік интернеттің болмауынан жаңалықты тек телеарналар мен телеграм каналдардан алып отырды. Санаулы ғана сайтқа жұмыс істеуге рұқсат берілсе, соның бірі — stopfake.kz болды. Өйткені мұндай саяси маңызы бар оқиғалар болғанда жалған деректердің ықпалының арта түсетіндігін жоғарыда атап өттік. Елдің күш құрылымдары: ұлттық қауіпсіздік, әскери және ішкі істер қызметкерлеріне байланысты сан түрлі ақпарат көбейді. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, жалған ақпараттар үлкен аудиторияны қамтып отыр. Демек фейк жаңалықтар тұтынушы назарын аударып, қоғамдық пікір туғызуға әсерінің күшті екендігін түсінуіміз керек. Керек десеңіз адамдардың әлеуметтік әрекеттеріне бағыт-бағдар беретін ең күшті қаруға айналып отырғандығын да ғалымдар дәлелдеп отыр.

Шындыққа сай келмейтін жаңалықтар азаматтардың бейбіт өмір сүруіне қауіп төндіреді, наразылық әрекеттерге итермелеп, үрей мен агрессияны тудырады, мұның арты жаппай тәртіпсіздіктерге әкелуі мүмкін.

Ішкі істер тергеу департаментінің деректеріне сүйенсек, елдегі тәртіпсіздік пайдаланып, 43 шетелдік аккаунт жалған ақпарат таратқан. Олардың мақсаты

— «Қаңтар оқиғасынан» кейін ақпараттық соғысты одан сайын өршіте түсу. Ақпараттық шабуылдардың басым бөлігі елден тыс жерлерде жасалған (Тлеухан, 2021).

Ал Бас прокуратура «Қаңтар оқиғасы» кезінде жалған ақпарат тарату фактісі бойынша 10 қылмыстық іс тергеліп жатқандығын айтады. Жалған ақпарат таратқан 1 адам қамауға алынса, екеуі ұйқамақта отыр (Лосева, 2021).

Алматыдағы қантөгістен кейін whatsApp пен telegram желісінде Нұр-Сұлтан қаласы полицейлері митингіге шықты деген бейнеүзік таралады. Онда плакат көтерген бір топ ішкі істер қызметкерлерінің ұрандатып алаңда жүргенін байқайсыз. Алайда ІІМ бұл ақпаратты тексеріп, бейненің монтаждалып, арнайы дыбыстық эффектілер қойылғандығын анықтап, ресми мәлімдеме жасады. Ресми ақпарат atpress.kz және kaz.tengrinews.kz сайттарында жарияланды. Осындай мазмұндағы ақпараттар жетерлік. Осындай жаңалықтар арқылы фейктің әртүрлі сипатта болатынына көз жеткіздік. Сенсациялық сипатына байланысты мұндай ақпараттар қоғамның едәуір бөлігінің сұранысына ие болатыны сөзсіз. Объективті фактілерді ажырату кейбір жағдайларда қиынға соғуы да мүмкін. Сол себепті ең алдымен ақпарат көздеріне сын көзбен қарау, келіп түскен ақпаратты талдау, әртүрлі дереккөздербен салыстыра отырып, өзіндік қорытынды жасау – маңызды факторлар.

Қортынды

Психолог Ержан Мырзабаевтың пікірінше, ақпарат жарысында шынайы мен өтірік ақпарат әрдайым жарысады «Өтірік айтып, өтірікті тарату оңай. Ал шындықты тарату үшін оны зерттеу керек, зерделеу керек, факт жинау керек, эксперттердің ойымен толықтыру керек» (Жалғасбаев, 2021). Бұл пікірді маман Елена Лосева да құптайды. Оның айтуынша, адамдар жалқау болғандықтан фейкке сенеді. Ештеңені тексергісі келмейді. Фейктер жедел, әрі әсерлі болады. Адамдардың құпия нәрсеге араласқысы келеді. Сол себепті жұртшылық арасында сапа гигиенасын қамтамасыз етіп, миға қандай ақпарат қабылдайтынымызды ойлауымыз керек (<https://informburo.kz/novosti/v-kazaxstane-s-nacala-pandemii-zaveli-104-ugolovnyx-dela-po-rasprostraneniyu-feikov-87-iz-nix-prekrashheno>, 2021).

Ал KZ-CERT жетекшісі Е.Жалғасбаев кибергигиена — бұл ақпараттық технологиялар әлеміндегі қауіпсіздігіміздің негізі екендігін алға тартады. Ол да осы гигиенаны сақтауға шақырады (<https://informburo.kz/novosti/v-kazaxstane-s-nacala-pandemii-zaveli-104-ugolovnyx-dela-po-rasprostraneniyu-feikov-87-iz-nix-prekrashheno>, 2021).

Мамандар пікіріне сүйенер болсақ, адамдарды фейк ақпаратпен бөліскені үшін жазалау керек. Жазалау деңгейін күшейтпейінше жалған деректерге тосқауыл қою мүмкін емес. Бұған тұрмыстың деңгейде емес, мемлекеттік деңгейде ықпалды күшейту қажет. Деректерге назар аударсақ, пандемия басталғаннан бері елімізде фейк ақпарат тарату бойынша 104 қылмыстық іс қозғалып, оның 87-сі тоқтатылған. 12 қылмыстық іс қаралымда, ал сотқа жеткен 5 іс бойынша үкім шығарылған.

ӘДЕБИЕТТЕР

Акименко Г.В., Начева Л.В., Лопатин А.А., Селедцов А.М., Кирина Ю.Ю. (2021). Инфодемия: фейковые новости в условиях пандемии. Вестник общественных и гуманитарных наук. — Том 2. — №3. — 2021. — 45–46. — 47 с.

Глобальная статистика интернета и соцсетей на 2021 год – цифры, тренды в мире и России. <https://www.web-canape.ru/business/vsyastatistika-interneta-i-socsetej-na-2021-god-cifry-i-trendy-v-mirei-v-rossii/>. (Қаралған күні: — 11.11.2021)

Жусупова А. (2021). Медиапотребление в Казахстане в 2020 году: интернет и соц сети побеждают. <https://ekonomist.kz/zhussupova/mediapotreblenie-kazahstan-2020-internet/>. (Қаралған күні: — 27.12.2021).

Жалған ақпарат таратқан 43 шетелдік аккаунт белгілі болды — ПМ. <https://24.kz/kz/zha-alytar/o-am/item/526128-zhal-an-a-parat-tarat-an-43-sheteldik-akkaunt-belgili-boldy-iim>. (Қаралған күні: — 08.02.2022).

profit.kz. WhatsApp — самый популярный мессенджер в Казахстане. <https://profit.kz/news/31265/WhatsApp-samij-populyarnij-messendzher-v-Kazahstane/>. (Қаралған күні: — 27.12.2021).

Get A Fake News Vaccination. <https://medium.com/@erikfabian/fakenewsvaccination5d4d93cfe41c>. (Қаралған күні: — 15.12.2021).

Еркебұлан Жалғасбаев (2021). KZ-CERT басшысы: Кибергигиена мектептерде оқу пәні ретінде болуы керек. <https://stopfake.kz/kk/archives/512>. (Қаралған күні: — 21.12.2021).

Қалмұрат А. (2021). «Дүрбелеңді билік ашықтығы ғана басады». Жұрт фейкке неге сенеді?. <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-why-people-believe-to-fakes/30498899.html> (Қаралған күні: — 20.12.2021)

В Казахстане с начала пандемии завели 104 уголовных дела по распространению фейков, 87 из них прекращено. <https://informburo.kz/novosti/v-kazahstane-s-nacala-pandemii-zaveli-104-ugolovnyh-dela-po-rasprostraneniyu-feikov-87-iz-nix-prekrashheno> (Қаралған күні: — 22.11.2021).

Лосева Е. (2021). Психолог: «адамдар жалқау болғандықтан фейк ақпараттарға сенеді». <https://stopfake.kz/kk/archives/1626>. (Қаралған күні: — 20.12.2021).

Мушарова К. (2021). Цифра дня: сколько человек в мире пользуется интернетом? <https://www.ferra.ru/news/techlife/cifra-dnya-skolko-chelovek-v-mire-polzuyutsya-internetom-29-01-2021.htm>. (Қаралған күні: — 30.12.2021).

Муратова Н., Тошпулатова Н., Алимова Г. (2020). Fake news: дезинформация в медиа. Учебное пособие. – Ташкент: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, — 2020. — 14 с.

Фейк ақпаратпен күрес. Авторлық жоба. <https://youtu.be/L2jZY2qQ0Bg> (Қаралған күні: — 24.12.2021).

Фейк: «Қазақстанда шет тілі және бірқатар пәндер бойынша ҰБТ өткізілмейді». <https://stopfake.kz/kk/archives/4849>. (Қаралған күні: — 23.12.2021).

Суходолов А.П. (2017). Феномен «фейковых новостей» в современном медиапространстве. – Евроазиатское сотрудничество: гуманитарные аспекты: материалы международной научно-практической конференции. Иркутск: Изд-во Байкальского государственного университета. — 2017. — 14 с.

Раманқұлова Г. Қаңтар оқиғасы. Фейк ақпарат таратқан бір адам қамауға алынды. https://baq.kz/qantar-oqigasy-feyk-aqparat-taratqan-bir-adam-qamauga-alyndy_270855/. (Қаралған күні: — 08.02.2022).

Тлеухан Ж. (2021). Жалған ақпараттың тез тарауына ең үлкен себеп — шынайы ақпараттың жәй тарауы» — Е.Мырзабаев. <https://factcheck.kz/kaz/basty-bet1/shyndyq-podkast-2-5-zhalgan-aqparattyn-tez-tarauyna-en-ulken-sebep-shynajy-aqparattyn-zhaj-tarauy-e-myrzabaev/>. (Қаралған күні: — 19.12.2021).

REFERENCES

Akimenko G.V., Nacheva L.V., Lopatin A.A., Seledtsov A.M., Kirina Yu.Yu. (2021). Infodemia: fake news in a pandemic. Bulletin of Social and Humanitarian Sciences. — Tom 2. — №3. — 2021. — 45–46. — 47 p.

Global statistics of the Internet and social networks for 2021 – figures, trends in the world and Russia. <https://www.web-canape.ru/business/vsyastatistika-interneta-i-socsetej-na-2021-god-cifry-i-trendy-v-mirei-v-rossii/>. (Karalğan kuni: — 11.11.2021)

Zhusupova A. (2021). Media consumption in Kazakhstan in 2020: the Internet and social networks are winning. <https://ekonomist.kz/zhussupova/mediapotreblenie-kazahstan-2020-internet/>. (Karalğan kuni: — 12/27/2021).

Zhalğan akparat taratkan 43 sheteldik account belgili boldy – IIM. <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/om/item/526128-zhal-an-a-parat-tarat-an-43-sheteldik-akkaunt-belgili-boldy-iim>. (Karalğan kuni: — 08.02.2022).

profit.kz WhatsApp is the most popular messenger in Kazakhstan. <https://profit.kz/news/31265/WhatsApp-samij-populyarnij-messendzher-v-Kazahstane/>. (Karalğan kuni: — 12/27/2021).

Get A Fake News Vaccination. <https://medium.com/@erikfabian/fakenewsvaccination5d4d93cfe41c>. (Karalğan kuni: — 12/15/2021).

Kalmurat A. (2021). "Durbelendi bilik ashyktygy gana basady". Zhurt fake nege senedi?. <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-why-people-believe-to-fakes/30498899.html> (Karalğan kuni: — 12/20/2021)

Musharova K. (2021). Figure of the day: how many people in the world use the Internet? <https://www.ferra.ru/news/techlife/cifra-dnya-skolko-chelovek-v-mire-polzuyutsya-internetom-29-01-2021.htm>. (Karalğan kuni: — 12/30/2021).

Muratova N., Toshpulatova N., Alimova G. (2020). Fake news: disinformation in the media. Study guide. – Tashkent: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi". — 2020. — 14 p.

Fake akparatpen kures. Authorlyk zhoba. <https://youtu.be/L2jZY2qQ0Bg> (Karalğan kuni: — 12/24/2021).

Fake: "Kazakhstan shet tili zhane birkatar pander boyynsha UBT otkizilmeidi". <https://stopfake.kz/kk/archives/4849>. (Karalğan kuni: — 12/23/2021).

Sukhodolov A.P. (2017). The phenomenon of "fake news" in the modern media space. – Eurasian cooperation: humanitarian aspects: materials of the international scientific and practical conference. Irkutsk: Publishing House of Baikal State University. — 2017. — 14 p.

Ramankulova G. (2022). Kantar okigasy. Fake akparat taratkan bir adam kamauga alyndy. https://baq.kz/qantar-oqigasy-feyk-aqparat-taratqan-bir-adam-qamauga-alyndy_270855/. (Karalğan kuni: — 08.02.2022).

Tleukhan Zh. (2021). Zhalğan akparattyn tez tarauyna en ulken sebep — shynayy akparattyn zhay tarauy" — E.Myrzabayev. <https://factcheck.kz/kaz/basty-bet1/shyndyq-podkast-2-5-zhalgan-akparattyn-tez-tarauyna-en-ulken-sebep-shynajy-akparattyn-zhaj-tarauy-e-myrzabaev/>. (Karalğan kuni: — 19.12.2021).

Loseva E. (2021). Psychologist: "adamdar zhalkau bolgandyktan fake akparattarga senedi". <https://stopfake.kz/kk/archives/1626>. (Karalğan kuni: — 12/20/2021).

Yerkebulan Zhalgasbayev, KZ-CERT bashysy: Cybergigien mektepterde oku pani retinde boluy kerek. <https://stopfake.kz/kk/archives/512>. (Karalğan kuni: — 12/21/2021).

Since the beginning of the pandemic, 104 criminal cases have been opened in Kazakhstan on the spread of fakes, 87 of them have been discontinued. <https://informburo.kz/novosti/v-kazaxstane-s-nacala-pandemii-zaveli-104-ugolovnyx-dela-po-rasprostraneniyyu-feikov-87-iz-nix-prekrashheno> (Karalğan kuni: — 11/22/2021).

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҚ ЖӘНЕ
КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖУРНАЛЫ**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИНФОРМАЦИОННЫХ И
КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**

**INTERNATIONAL JOURNAL OF INFORMATION AND
COMMUNICATION TECHNOLOGIES**

Правила оформления статьи для публикации в журнале на сайте:

<https://journal.iitu.edu.kz>

ISSN 2708–2032 (print)

ISSN 2708–2040 (online)

Собственник: АО «Международный университет информационных технологий» (Казахстан, Алматы)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Ералы Диана Русланқызы

КОМПЬЮТЕРНАЯ ВЕРСТКА

Жадыранова Гульнур Даутбековна

Подписано в печать 15.09.2022.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.7,0 п.л. Тираж 100
050040 г. Алматы, ул. Манаса 34/1, каб. 709, тел: +7 (727) 244-51-09.